

VENDIM
Nr.426, datë 13.7.2007

PËR MIRATIMIN E KARTËS SHQIPTARE TË RESTAURIMIT

Në mbështetje të nenit 100 të Kushtetutës dhe të pikës 6 të nenit 17 të ligjit nr.9048, datë 7.4.2003 “Për trashëgiminë kulturore”, të ndryshuar, me propozimin e Ministrit të Turizmit, Kulturës, Rinisë dhe Sporteve, Këshilli i Ministrave

VENDOSI:

1. Miratimin e kartës shqiptare të restaurimit, sipas tekstit, që i bashkëlidhet këtij vendimi dhe është pjesë përbërëse e tij.

2. Ngarkohen institucionet e specializuara, sipas ligjit nr.9048, datë 7.4.2003 “Për trashëgiminë kulturore”, të ndryshuar, si dhe subjektet e licencuara për restaurimin e objekteve të trashëgimisë kulturore, për zbatimin e këtij vendimi.

Ky vendim hyn në fuqi menjëherë dhe botohet në Fletoren Zyrtare.

KRYEMINISTRI
Sali Berisha

KARTA SHQIPTARE E RESTAURIMIT

Neni 1

Qëllimi

Qëllimi i udhëzimeve të shpallura në këtë dokument, të quajtur “Karta Shqiptare e Restaurimit”, është miratimi i kriterëve themelore në fushën e restaurimeve, për të plotësuar dhe më tej zëvendësuar “Kartën Shqiptare të Restaurimit”, të vitit 1986 dhe për të kryer punimet e restaurimit sipas rregullave të përcaktuara në këtë kartë.

Neni 2

Objekti

Objekt i kësaj karte janë vlerat e trashëgimisë kulturore, të çdo kohe, që nga monumentet arkitektonike, deri tek piktura dhe skulptura, si dhe që nga gjetjet e kohës paleolitike e deri tek shprehjet figurative të kulturave popullore, etnografike, të artit bashkëkohor, të librave dhe dokumenteve arkivore, dëshmi të zakoneve e traditave, objekte këto që i përkasin personave fizikë, juridikë, privatë apo publikë, me qëllim mbrojtjen konservimin dhe restaurimin e tyre.

Përveç objekteve të përmendura më sipër, sigurojnë mbrojtje dhe restaurim, të gjitha vlerat materiale të trashëgimisë kulturore në përputhje me parashikimin e Nenit 4, paragrafi I, pika 1 dhe 2 të ligjit 9048, dt. 07.04.2003 “Për trashëgiminë kulturore” të ndryshuar.

Bëjnë pjesë në disiplinën e rregullave të Kartës Shqiptare të Restaurimit, edhe veprimet e kryera në funksion të sigurimit të mbrojtjes dhe restaurimit të mbetjeve arkeologjike, tokësore dhe nënujore.

Neni 3

Shpjegim i terminologjisë

“Konservim” janë të gjitha masat e ndërmarra që nuk kërkojnë ndërhyrje direkte në vepër siç janë krijimi i kushteve mjedisore (lagështi relative, temperaturë, pastërti nga ndotja atmosferike, mbrojtja nga pluhurat, dëmtimi biologjik dhe fizik në fonde, ekspozimi dhe transporti), si edhe ndërhyrjet kimike direkt në objekt apo vepër, me qëllim parandalimin e çdo lloj dëmtimi.

“Ndërhyrje” është tërësia e masave të ndërmarra dhe operacioneve të kryera në vepër, me qëllim ndalimin e degradimit të mëtejshëm dhe nxjerrjen në pah të vlerave të saj.

“Restaurimi” është vlerësimi i thelbit origjinal të monumentit nëpërmjet ndërhyrjeve për ndalimin e degradimeve të mëtejshme dhe nxjerrjen në pah të vlerave të tyre.

“Mbrotjtja” është mënyra dhe forma e natyrës juridike ose jo të ruajtjes, mirëmbajtjes, rindërtimit, restaurimit ose konservimit të pasurisë së trashëgimisë kulturore.

Neni 4

Detyrime të institucioneve shtetërore të specializuara në fushën e trashëgimisë kulturore.

Çdo institucion shtetëror i specializuar në fushën e konservimit, mbrojtjes, restaurimit të trashëgimisë kulturore, harton dhe zbaton një program vjetor të specifikuar, për konservimin, mbrojtjen dhe restaurimin e vlerave të trashëgimisë kulturore, program i cili aprovohet nga Këshilli Kombëtar i Restaurimeve (më tej KKR). Në kuadër të këtij programi, çdo lloj ndërhyrje mbi veprat e përmendura në nenin 1, duhet të jetë i ilustruar dhe i justifikuar nga një relacion teknik, nga i cili do të dalin probleme të konservimit të veprës, gjendja aktuale e saj, natyra e ndërhyrjeve të kryera të konsideruara të vlefshme, dhe shpenzimet financiare. Ky relacion do të aprovohet në parim nga institucionet shtetërore të specializuara në këto fusha dhe do të miratohet nga KKR.

Neni 5

Ndërhyrje të ndaluara

Gjatë operacioneve të punës për konservim, mbrojtje dhe restaurim në objekte të trashëgimisë kulturore, të referuara në nenet 1,2 dhe 3, janë të ndaluara pa përjashtim për të gjitha veprat, ndërhyrjet e mëposhtme:

1. Plotësimet, në stil ose ndërhyrje të ngjashme me këtë, edhe kur ato (plotësimet), në dukje mund të udhëzojnë apo ndihmojnë të kuptojmë, se si ka qenë ose duhet shfaqur, pamja e veprës/monumentit pas përfundimit të ndërhyrjes.
2. Ndërhyrjet ose plotësimet, që fshijnë gjurmët e kalimit të veprës nga një periudhë në tjetrën, ose plotësime në stil që falsifikojnë veprën.
3. Ndërhyrje rindërtimi ose zëvendësimi në vende të ndryshme nga ato origjinale. Kjo mund të ndodhë, vetëm në se është e detyrueshme nga arsye madhore për shkak të procesit të konservimit.
4. Ndërhyrje në ambientin shoqëruar apo plotësues në të cilin është vendosur dhe ka ardhur vepra deri në ditët e sotme, si p.sh. të kompleksit monumental ose ambiental, kompleksit të mobilimit, kopshtit, parkut, etj.
5. Ndryshime ose tjetërsime cipash (patinash).

Neni 6

Ndërhyrje të lejuara

Gjatë operacioneve të punës për konservim, mbrojtje dhe restaurimit në objekte të trashëgimisë kulturore, të referuara në nenet 1,2 dhe 3, lejohen pa përjashtim për të gjitha veprat, ndërhyrjet e mëposhtme:

1. Plotësimi i pjesëve të munguara, në funksion të qëndrimit statik dhe të riintegritit të pjesëve të vogla, të vërtetuara historikisht, në atë pozicion, duke evidentuar në mënyrë të qartë kufirin mes pjesës së plotësuar por edhe duke adoptuar material të ndryshëm nga origjinali, të aprovuar, të dallueshëm me sy të lirë, në veçanti në pikat e takimit me pjesët origjinale. Plotësimet duhet të jenë të sigluara dhe datuara aty ku është e mundur.
2. Pastrime, që për pikturat dhe skulpturat polikrome nuk duhet të arrijnë kurrë deri tek ngjyra, pra në çdo rast, duke respektuar patinën dhe bojën origjinale. Për të gjitha llojet e tjera të veprave këto pastrime nuk duhet të arrijnë deri në sipërfaqen “e zhveshur” të vetë veprës.
3. Rikompozime të veprave të copëzuara, sistemim të veprave me pjesë të mangëta, duke bërë rigrupime të fragmenteve dhe të masave a pjesëve të dobëta, me një teknikë të dukshme për syrin e lirë, me zona neutrale të vendosura në nivel të ndryshëm nga ai i pjesëve origjinale, ose duke vënë në pah suportin origjinal, por duke mos integruar asnjëherë një “ex novo” në zona me figurina dhe ndërfutur elemente që përcaktojnë figuracionin e veprës.
4. Modifikime dhe ndërhyrje të reja me qëllim qëndrueshmërinë statike dhe konservuese në strukturën e brendshme, vetëm kur këto nuk ndikojnë në pamjen përfundimtare dhe kur pas përfundimit të ndërhyrjes nuk rezultojnë ndryshime kromatike apo sipërfaqësore.
5. Vendosja në një ambient dhe sistemim i ri i veprës, kur nuk ekziston më, ose kur është

shkatërruar konteksti ambiental dhe sistemimi tradicional i saj, apo kur kushtet e konservimit kanë ndryshuar.

Neni 7

Masat paraprake për ndërhyrje

Çdo ndërhyrje në vepër duhet kryer në një mënyrë dhe me teknika të tilla që krijojnë bindjen se në të ardhmen ndërhyrje të tjera mbrojtëse apo restauruese në objekt janë të mundshme.

Gjithashtu, çdo ndërhyrje duhet që paraprakisht të jetë e motivuar dhe e preventivuar me shkrim. Duke mbajtur në vazhdim një ditar sipas një formati të përcaktuar më parë, të cilit do ti bashkëngjitet një relacion përfundimtar shoqëruar me dokumentacion fotografik, përpara, gjatë dhe pas ndërhyrjes.

Dokumentohen gjithashtu të gjitha kërkimet dhe analizat fizike, kimike, mikrobiologjike etj. Një kopje e këtij dokumentacion mbahet nga subjekti shtetëror ose privat, vendas apo i huaj që ka kryer ndërhyrjen dhe një kopje tjetër do ti dërgohet institucionit të specializuar pjesë e fondit të së cilit është objekti/objektet. Në rastin e pastrimeve, në një zone të objektit, mundësisht në kufi me zonën ku operohet, duhet ruajtur gjendja përpara ndërhyrjes.

Përpara ndërhyrjes konservuese apo restauruese në një vepër apo objekt, duhet të kryhet studimi arkometrik, nëpërmjet së cilit do të njihet përbërja kimike dhe strukturore, rrugët e dëmtimit të veprës, bashkëveprimi me mjedisin dhe materialet e përdorura, në mënyrë që të mundësohet një ndërhyrje e saktë, të sigurohet trashëgimia dhe të nxirren të dhëna për studime në të ardhmen në fusha përkatëse, si teknologji, histori, shkëmbime dhe influenca kulturore etj.

Lëvizja e objekteve nga vendi ku ato ruhen apo ekspozohen në një vend tjetër, bëhet bazuar në Nenin 19 të ligjit 9048, datë 7.4.2003 “Për trashëgiminë kulturore”, të ndryshuar. Në çdo rast lëvizja e veprave kryhet pas hartimit të një projekti të hollësishëm, shoqëruar nga kartelat e gjendjes fizike të veprës dhe procedurave përkatëse.

Neni 8

Përdorimi i metodave dhe lëndëve të reja për restaurim

Përdorimi i metodave dhe lëndëve të reja të restaurimit, bëhet me autorizimin e Këshillit Kombëtar të Restaurimeve, i cili merr vendim, motivuar dhe konform gjykimit të institucioneve të specializuara shtetërore, institucione të cilat detyrohen të promovojnë metodat dhe lëndët e reja, duke mos këshilluar në asnjë rast, lëndë dhe metoda të vjetruara, të dëmshme, jo të kolauduara.

Neni 9

Masa mbrojtëse nga agjentët atmosferikë, termikë dhe higrometrikë

Masat e mara në funksion të ruajtjes së vlerave të objekteve të përmendura në nenin 2 të kësaj Karte, nga veprimet e dëmshme dhe variacionet e agjentëve atmosferikë, termike dhe higrometrike, nuk duhet të jenë të tilla që të tjetërsojnë pamjen dhe ngjyrën e sipërfaqes së objektit, apo të ndikojnë në modifikimin dhe ndryshimin thelbësor dhe të përhershëm të kontekstit ambiental në të cilin veprat janë përcjellë historikisht.

Në rast se të tilla modifikime, janë të domosdoshme, me qëllim konservimin, mbrojtjen dhe restaurimin e objekteve, ato duhen kryer duke evituar çdo lloj cenimi në pamjen e objektit dhe në ambientin në të cilin ai është përshtatur.

Neni 10

Roli i KKR për zbatimin e rregullave të kartës shqiptare të restaurimeve

Në rast se krijohen mosmarrëveshje me atributet, kompetencat dhe mënyrën e ndërhyrjes teknike në restaurimin e objektit, ose lindin probleme të ngjashme të këtij lloji, mes subjektit që ka realizuar ndërhyrjen dhe mbikëqyrësit të ndërhyrjes, ato zgjidhen duke paraqitur mosmarrëveshjen në Këshillin Kombëtar të Restaurimeve.

Ky organ, brenda një periudhe prej 15 ditësh, merr vendimin përkatës për rastin e paraqitur.

Vendimi i Këshillit Kombëtar të Restaurimeve, për këtë rast, është i detyrueshëm për tu zbatuar dhe nuk mund të ankimohet.

Neni 11

Metoda specifike të ndërhyrjes

Metodat më specifike të cilat përdoren si procedura restaurimi posaçërisht për monumentet arkitektonike, pikturat, skulpturat, qendrat historike në kompleksin e tyre, përjashtuar gërmimet arkeologjike, janë të specifikuara në shtojcat a, b, c, d, e, f të rregullave të mëposhtme.

SHTOJCA A

RREGULLA PËR KONSERVIMIN, MBROJTJEN DHE RESTAURIMIN E OBJEKTEVE ARKEOLOGJIKE

Përveç normave të përgjithshme të përfshira në nenet e Kartës së Restaurimit, në fushën e arkeologjisë duhet të kihet parasysh, rregulla të veçanta, për mbrojtjen, ruajtjen dhe restaurimin e gjetjeve gjatë kërkimeve tokësore ose nënujore në referencë me nenin 2.

Problem i rëndësishëm së veçantë, mbrojtja e nëntokës arkeologjike, është domosdoshmërisht i lidhur me një sërë dispozitash ligjore që kanë të bëjnë me shpronësimet, aplikimin e detyrimeve të veçanta, krijimin e parqeve arkeologjike. Në bashkëshoqërim të masave që duhen ndërmarrë në raste në ndryshme, do të jetë gjithnjë njohja e kujdesshme e terrenit, për të mbledhur të dhëna të dukshme në sipërfaqe, materiale qeramike të shpërndara, dokumentim të elementëve që vërtetojnë mbetje arkeologjike. Të gjitha këto, duke përdorur edhe mënyra të tilla si, fotografimi nga ajri, hulumtimet përmes metodave gjeofizike, etj. Këto ndihmojnë, në njohjen sa më të plotë të natyrës arkeologjike të terrenit, në aplikimin e normave të mbrojtjes së natyrës, në detyrimin për përpilimin e planeve rregulluese, si dhe për mbikëqyrjen në rastet e ekzekutimit të ndërtimeve të reja.

Për mbrojtjen e pasurisë arkeologjike nënujore, nga kërkimet nënujore që cenojnë reliket e anijeve antike dhe ngarkesat e tyre, rrënojat dhe skulpturat e fundosura etj, është e detyrueshme marrja e masave të veçanta, duke filluar nga eksplorimi sistematik i bregdetit shqiptar me personel të specializuar dhe deri tek hartimi i një “Regjistri detar” me indikacione dhe dokumentime për të gjitha reliket dhe monumentet e zbuluara, me qëllim si mbrojtjen e tyre ashtu edhe programimin e kërkimeve shkencore nënujore. Rikuperimi i një relike të një anije antike nuk duhet të fillojë para se të parapërgatitet vendi dhe të jenë siguruar aparaturat e nevojshme që lejojnë zbulimin e materialeve që do të rikuperohen nga fundi i detit si dhe pasi të jenë parashikuar të gjitha trajtimet e mëvonshme speciale, që kërkojnë para së gjithash pjesët e drunjtë, nëpërmjet larjeve të vazhdueshme, me substancë speciale konsolidante në ambiente dhe temperaturë të kondicionuara dhe trajtime të tjera të nevojshme konservuese.

Mënyrat e nxjerrjes dhe rikuperimit nga uji të anijeve të mbytura, duhen studiuar rast pas rasti, në varësi të gjendjes dhe veçantisë së relikes, duke pasur parasysh eksperiencat ndërkombëtare, sidomos dekadat e fundit. Në këto lloje specifike kërkimesh dhe gjetjesh, ashtu si dhe në eksplorimet arkeologjike tokësore, duhet të përshtaten metoda speciale për konservimin dhe restaurimin e objekteve, sipas llojit dhe lëndës së tyre. Për shembull, për materialet e qeramikës dhe amforat merren të gjitha masat që lejojnë identifikimin e mbetjeve ose gjurmëve të mundshme, të dhëna të vlefshme për historikun e tregtisë së kryer dhe mënyrën e jetës në antikitet. Vëmendje e veçantë i duhet kushtuar fiksimit të përshkrimeve të pikturave, sidomos atyre mbi trupin e amforave.

Gjatë eksplorimeve arkeologjike tokësore ku normat e rikuperimit dhe dokumentimit hyjnë në mënyrë më specifike në kuadrin e normave të lidhura me metodologjinë e gërmimit, për sa i përket restaurimit, duhen hetuar të gjitha dokumentimet dhe faktet, që gjatë operacionit të gërmimit, garantojnë konservimin e menjëhershëm të objekteve të zbuluara, sidomos të atyre më delikate duke mundësuar kështu mbrojtjen dhe restaurimin përfundimtar të objektit/objekteve.

Në rastin e gjetjes së elementeve të shpërbëra të dekoracioneve në stuko, në pikturë, në mozaik ose në “opus sectile” është e nevojshme që para dhe gjatë lëvizjes së tyre, këta elementë të mbahen të bashkuar, me garza dhe me ngjitës të përshtatshëm, në mënyrë që më vonë të lehtësohet rikompozimi dhe restaurimi në laborator.

Në rastin e gjetjes së objekteve prej qelqi, është e këshillueshme të mos kryhet asnjë pastrim gjatë operacionit të zbulimit, pasi janë objekte mjaft delikate.

Për sa i përket qeramikës dhe terrakotës është e rëndësishme të mos kryhen lavazhe dhe pastrime të nxituara, kur ka prezencë të pikturave, shkrime, bojëra. Kujdes i veçantë duhet bërë edhe në mbledhjen e objekteve ose fragmenteve të metalit, veçanërisht atyre të oksiduara, duke punuar si me mënyrat moderne të konsolidimit ashtu edhe me suporte speciale.

Me qëllim vënien në jetë të këtyre rregullave është e nevojshme që gjatë kryerjes së gërmimeve, të garantohet pjesëmarrja e restauratorëve që në ndërhyrjen e parë të rikuperimit dhe fiksimit. Vëmendje e veçantë i duhet kushtuar problemit të restaurimit të veprave të artit të destinuara për të mbetur, ose për tu rivendosur (në se hiqen), në vendin origjinal, veçanërisht kjo për pikturat dhe mozaikët. Duhet të mbahet parasysh operimi me lloje të ndryshme të suportesh (mbajtësesh), kornizash dhe ngjitësish, në përputhje dhe varësi me kushtet klimatike, atmosferike dhe higrometrike, që për pikturat lejon përshtatjen në ambiente të favorshme të mbuluara, të një ndërtese antike, duke evituar kontaktin direkt me sipërfaqen e murit dhe duke realizuar kështu një montim dhe konservim të sigurt. Duhet evituar gjithashtu përdorimi i bojërave ose i dyllit për të theksuar ngjyrat pasi kjo mënyrë mund të bëhet shkak për ndryshim të pamjeve të origjinalit. Në të tilla raste mjafton vetëm një pastrim i sipërfaqeve origjinale.

Sa i përket mozaikëve, kur është e mundur preferohet, rivendosja e tyre në ambientin apo ndërtesën, ku kanë qenë historikisht të vendosura, poqes, pas të cilit formohet dekoracioni dhe pamja e plotë e tij në kontekst me ambientin. Shkëputja e tij, pa operuar me çarje, me metodat moderne mund të kryhet edhe për sipërfaqe të mëdha. Gjithashtu sistemi i çimentimit në suport metalik të paoksidueshme tani për tani rezulton më efikas dhe rezistenti ndaj agjentëve atmosferikë.

Për mozaikët e destinuar për ekspozim në muze, përdoret gjerësisht suporti i tipit “sandwich” me materiale të lehta, rezistente dhe lehtësisht të menaxhueshme.

Vëmendje e veçantë, për mbrojtjen nga rreziqet që vijnë nga ndryshimet klimatike, meritojnë pikturat murale të interierëve, (në shpellat prehistorike, varret, ambiente të vogla); Në këto raste është e nevojshme të mbahen konstantë dy faktorë thelbësorë për një konservim sa më të mirë të pikturave, shkalla e lagështisë dhe temperatura e tij. Këto faktorë ndryshojnë lehtë nga shkaqe dhe faktorë të jashtëm ambiental, sidomos nga hyrje-daljet e vizitorëve, nga ndriçimi i tepërt, nga ndryshime të forta atmosferike. Prandaj, është e nevojshme, të menaxhohet me kujdes prania e vizitorëve, të krijohen tamponë të klimatizuar mes ambientit antik që mbrohet dhe ambientit të jashtëm.

Për restaurimin e monumenteve arkeologjike, përveç normave të përgjithshme që përmban Karta Shqiptare e Restaurimit dhe rregullave të restaurimeve arkitektonike, duhen marrë në konsideratë edhe disa nevoja në lidhje me teknikat e specifike antike. Mbi të gjitha, kur bëhet fjalë për restaurimin e plotë të një monumenti dhe studimin e tij historik, duhen marrë kampione gërmimi nëpërmjet zbulimit të themeleve. Operacionet duhet të udhëhiqen nga zbatimi i metodave bashkëkohore të njësive stratigrafike, metoda të cilat mund të ofrojnë të dhëna të vlefshme për ngjarjet dhe fazat në të cilat ka kaluar monumenti.

Për restaurimin e strukturave të punuara me teknikë kuadratike, është eksperimentuar me sukses rikrijimi i blloqeve në përmasat antike, duke përdorur grimca (pjesë) nga materiali origjinal, të çimentuara dhe në sipërfaqe me llaç të përzier me pluhur të materialit origjinal, për të arritur intonacionin kromatik. Në disa raste mund të këshillohet një trajtim i ndryshëm sipërfaqësor me materiale të reja si dhe me gdhendje të përshtatshme. Në fund është e nevojshme të vendosen në çdo zonë të restauruar pllakëza me datën, siglën ose shenja dalluese të veçanta.

Përdorimi i çimentos në sipërfaqe të riveshura me pluhur nga materiali i monumentit që restaurohet, mund të rezultojë i nevojshëm edhe në ngjitjen e blloqeve dhe kolonave antike prej mermeri, shtufi ose gëlqereje, duke marrë në konsideratë tonin konciz në raport me monumentin. Në ambiente romake mermeri i bardhë mund të integrohet me travertinë ose gëlqeror duke iu referuar eksperimenteve të kryera deri tani. Në monumentet antike dhe veçanërisht ato të epokës arkaike ose klasike duhet evituar afrimi i materialeve të ndryshme dhe anakronike në pjesët e restauruara, sepse rezulton “ofensiv” nga këndvështrimi kromatik, ndërkohë që mund të përdoren zgjidhje me materiale me të cilat është konstruktuar vetë monumenti.

Një problem i specifik për monumentet antike janë mbulesat e mureve të dëmtuara dhe mbi të gjitha mbajtja e linjës së dhëmbëzuar të rrënojës. Për këtë arsye, rekomandohet përdorimi i një shtrese argjile e përzier kjo me pluhur qeramike, metodë kjo që ka dhënë rezultate të mira në këndvështrimin estetik dhe të rezistencës ndaj agjentëve atmosferikë. Përsa i përket problemit të përgjithshëm të

konsolidimit të materialeve arkitektonike dhe të skulpturave në ambient të hapur, duhen evituar eksperimentimet me metoda që nuk kanë dhënë rezultate të mira, pasi mund të sjellin dëme të pakthyeshme. Në çdo rast, marrja e masave për restaurimin dhe konservimin e monumenteve arkeologjike duhet studiuar në raport me nevojat e ndryshme klimatike në ambiente të ndryshme.

SHTOJCA B RREGULLA PËR KRYERJEN E RESTAURIMEVE ARKITEKTONIKE

Që ndërhyrjet restauruese të mundësojnë jetëgjatësinë e monumenteve të kulturës, rekomandohet mbikëqyrja e vazhdueshme e objekteve monument kulture dhe marrja e masave parandaluese, në fund të fundit edhe për evitim të ndërhyrjeve në shtrat të gjerë. Duhet marrë parasysh faktin që të gjitha operacionet e ndërhyrjeve restauruese, ti përmbahen thelbit tradicional (konservativ), duke respektuar elementët e shtuar në kohëra dhe duke evituar ndërhyrjet e reja. Duke pasur si qëllim mbijetesën e monumenteve, duhet konsideruar mundësia e rijetëzimit të ndërtesave antike monumentale, me kusht që funksioni i ri të mos dëmtojë vlerat e monumentit dhe të jetë i përputhur me interesat historike dhe artistike të tij. Ndërhyrjet adoptuese duhet të kufizohen në minimum duke ruajtur rreptësisht format e jashtme dhe duke evituar tjetërsime të ndjeshme të tipologjisë individuale, të organizmit konstruktiv dhe brendisë së veprës. Hartimi i projektit për restaurimin e një veprë arkitektonike duhet të paraprihet nga një studim i kujdesshëm mbi monumentin në shumë këndvështrime (që provojnë pozicionin e saj në kontekstin territorial ose urban, aspektet tipologjike, strukturën e saj etj.), studim i cili lidhet me veprën origjinale dhe me shtesat e mëtejshme ose modifikimet në kohë.

Pjesë përbërëse e këtij studimi do të jenë edhe kërkimet bibliografike, ikonografike dhe arkivistike për të kuptuar çdo të dhënë historike. Projekti duhet të bazohet në një rilevim të kompletuar grafik dhe fotografik të kujdesshëm, për të verifikuar drejt, stabilitetin e monumentit.

Ekzekutimi i ndërhyrjeve dhe të gjitha punimet e restaurimit të monumenteve, meqenëse janë operacione delikate dhe me shumë përgjegjësi, duhet ti besohen institucioneve shtetërore të specializuara dhe të ngarkuara me ligj, si edhe subjekteve private të specializuara dhe të licencuara për këtë qëllim. Operacionet e restaurimit duhen vëzhguar vazhdimisht për të siguruar një ekzekutim sa më të mirë dhe për të ndërhyrë në mënyrë shkencore atëherë kur manifestohen fakte të reja, vështirësi ose çrregullime. Duhet evituar përdorimi i “kazmës dhe çekiçit”, që mund të zhdukë elemente të panjohur apo të injoruar më parë, por që janë të nevojshëm për njohjen, studimin e veprës dhe kryerjen e një restaurimi sa më perfekt të saj.

Në veçanti, drejtuesi i punimeve, përpara se të trajtojë muraturën, ose të lëvizë suvatë duhet të sigurohet për ekzistencën ose jo të çfarëdolloj gjurme dekoracioni apo afresku në origjinë të veprës.

Domosdoshmëri esenciale e restaurimit është respektimi i mbrojtjes së autenticitetit të elementëve përbërës të veprës. Ky princip duhet të udhëheqë dhe të kushtëzojë gjithnjë zgjedhjet operative. P.sh. në rastin e mureve “jashtë qendre” edhe pse nevojat mund të sugjerojnë njëherë prishjen e më pas rikonstrukcionin e tyre, duhet ekzaminuar paraprakisht mundësia e restaurimit, pa zëvendësuar muraturën origjinale. Kështu që, zëvendësimi i gurëve të gërryer e shumë të dëmtuar, mund të kryhet vetëm për nevoja, shumë të domosdoshme.

Zëvendësimet dhe bashkimet eventuale të veshjeve të jashtme të mureve, duhet të bëhen në limite të përcaktuara qartë dhe të jenë të dallueshme nga elementët e tjerë origjinalë. Zakonisht preferohet të operohet përgjatë periferisë së bashkimit me një shenjë të qartë dhe të dallueshme të ndërhyrjes. Konsolidimi i gurëve ose i materialeve të tjera duhet përdorur kur këto metodat janë eksperimentuar më parë nga Instituti i Monumenteve të Kulturës dhe kanë dhënë garanci efektive. Çdo veprim duhet kryer para se gjendja fizike e monumentit të rëndohet. Pra duhet ndërhyrë për të eliminuar shkaqet dhe rrjedhimisht dëmtimet. P.sh. sapo vërehen gurë të thyer apo të liruar nga lidhjet metalike, nëpërmjet të cilëve mund të penetrojë lagështia dhe muri të fillojë të bymehet, duhet çmontuar pjesa e dëmtuar dhe të zëvendësohen lidhjet e hekurit me lidhje bronzi ose bakri, ose më mirë me çelik të paoksidueshëm, që ka si avantazh të mos njollosë gurët.

Skulpturat prej guri të vendosura në ambiente të jashtme të ndërtesave ose në sheshe, duhen vrojtuar vazhdimisht për të ndërhyrë në kohën e duhur, duke marrë masa mbrojtëse qoftë edhe sezonale. Kur të gjitha këto masa nuk japin rezultat, skulpturat duhen transferuar në ambiente të mbyllura. Ndërsa për konservimin sa më të mirë të shatërvanëve prej guri ose bronzi, duhet bërë

dekalçifikimi i ujërave duke eliminuar kështu kripëzimin e pjesëve dhe pastrimet e shpeshta që mund ta dëmtojnë veprën.

Cipa (patina) e gurëve duhet ruajtur për arsye historike, estetike, teknike dhe për funksionet e tij mbrojtëse ndaj gërryerjes e cila siç dihet fillon nga sipërfaqja e objektit. Lëndët e akumuluar mbi gurë – depozitime, pluhura, blozë, etj, pastrohen duke përdorur furça organike ose presion ajri apo avulli të moderuara. Duhet evituar furçat metalike, krueset, dhe nuk këshillohen gjithashtu presione ajri të forta me rërë natyrale, ujë apo avull.

SHTOJCA C RREGULLA PËR RESTAURIMIN E PIKTURAVE DHE SKULPTURAVE

Operacione paraprake

Operacioni i parë për tu kryer para çdo ndërhyrjeje restaurimi mbi çdo vepër arti, pikturë ose skulpturë, është njohja e kujdesshme e gjendjes së konservimit të strukturës. Në të tillë njohje bën pjesë përcaktimi i shtresave të ndryshme të lëndëve me të cilat përbëhet vepra, nëse janë origjinale ose të shtuara, si edhe epokat në të cilat janë bërë ndërhyrjet dhe modifikimet. Pra duhet të mbahet parasysh se duhet hartuar dhe përmbledhur një ditar (kartelë) e restaurimit të veprës. Në vazhdimësi këtë proces e ndjek fotografimi dhe dokumentimi i gjendjes para ndërhyrjes dhe fotografi të tjera, sipas rasteve, të kryera në dritën natyrale, në dritën monokromatike, rrezet ultraviolet të thjeshta ose të filtruara ose ato infra të kuqe.

Në rastet ku nuk dallohen mbivendosjet e shtresave me sy të lirë, duhet kryer radiografia me rrezet përkatëse që nuk dëmtojnë pikturën.

Në rastin e pikturave të lëvizshme (jo murale) duhet fotografuar edhe pjesa e prapme (e mbajtëses) së pikturës. Nëse nga dokumentimi fotografik, do të rezultojnë elemente problematike, ato duhet të referohen dhe të përfshihen në ditar dhe me të gjithë problematikën e tyre. Pas fotografimit duhet operuar me të gjitha shtresat, edhe ato më të imtat, deri në support, për të parë dhe realizuar sesione stratigrafike, nëse ekzistojnë shtresëzime ose jo. Këto sesione merren nga pjesë periferike të pikturës. Pikat e këtyre sondazheve duhen shënuar edhe në fotografitë e kryera në dritën natyrale dhe referohen në ditar (kartele).

Për sa i përket pikturave murale, ose mbi gur, terrakotë ose mbështetëse tjetër (të palëvizshme), duhet të sigurohemi për kushtet fizike të suportit, në raport me lagështirën. Duhet të përcaktohet nëse ka lagështirë të infiltuar, të kondensuar apo kapilare duke marrë kampione të llaçit dhe të përbërjes së murit, të cilat analizohen duke matur kështu shkallën e lagështirës. Gjithashtu bëhen analiza mikrobiologjike, në se dyshohet ose duken formacione biologjike.

Problemi më i veçantë i skulpturave, është përcaktimi i gjendjes të konservimit të lëndës me të cilën janë krijuar. Kjo arrihet nëpërmjet kryerjes së radiografive, gamagrafivë, ultratingujve, valëve magnetike etj.

Sondazhet paraprake ndihmojnë, orientojnë dhe mundësojnë ndërhyrjen e restaurimit në mënyrën e duhur, si në rastin kur bëhet fjalë për pastrime të thjeshta, për fiksime, për lëvizje të shtresave të ripikturimeve, zhvendosje të tyre ashtu dhe për rikompozim të fragmenteve. Megjithatë, hetimi (studimi) më i rëndësishëm për pikturën, është përcaktimi i teknikës së përdorur, gjë e cila jo gjithmonë mund të ketë një përgjigje shkencore dhe për këtë arsye duhet kujdes në aplikimin e materialeve që do të përdoren për restaurimin e saj.

Integrimi në pikturë, duhet të jetë interpretim kritik i mungesës së imazhit dhe nuk duhet kryer atje ku ai (imazhi) mungon. Në çdo rast materialet e përdorura, duhet të jenë reversibël dhe të dallueshme nga ato origjinale.

Për sa i përket pastrimeve, kjo mund të bëhet kryesisht në dy mënyra: me mjete mekanike ose me mënyra kimike. Duhet përjashtuar çdo lloj mjeti që zhduk vizibilitetin (pamjen) ose mundësinë e ndërhyrjes dhe kontrollin direkt mbi pikturë. Mjetet mekanike (bisturitë) duhen përdorur gjithnjë nën kontrollin e pinakoskop-it. Mjetet kimike (solucionet dhe shkrirësit) duhet të jenë të një natyre të tillë që të kenë pikën e duhur të avullimit me qëllim që të mos depërtojnë në shtresat e pikturës dhe që më pas të neutralizohen menjëherë me solucione përkatëse duke evituar kështu fiksimin në shtresat e pikturës. Përpara se këto lëndë të përdoren duhen eksperimentuar, për tu siguruar që nuk dëmtojnë cipën (patinën) origjinale të pikturës. Përpara se të vazhdohet me pastrimin, me çfarëdo lloj mjeti të lejuar që ai do të kryhet, duhet kontrolluar me hollësi pozicioni statik i pikturës, në çfarëdo suporti që të jetë vendosur, duke vazhduar më tej me fiksimin e pjesëve të shqitura ose të rrezikuara. Sido që të kryhet ky fiksime, lokalisht ose nëpërmjet një solucion të shpërndarë në mënyrë uniforme, penetrimi i

tij (solucionit), arrihet përmes një vatre nxehtësie konstante dhe jo të rrezikshme për konservimin e pikturës. Por me çfarëdo mënyre që të jetë kryer fiksimi është rregull që të hiqet çdo gjurmë që mbetet nga lënda fiksuese mbi sipërfaqen e pikturuar. Për këtë qëllim, pas fiksimit duhet kontrolluar ndërhyrja në pinakoskop.

Për sa i përket trajtimit me shtresë solucionit të të gjithë pikturës, është e detyrueshme që kjo të përdoret pas konsolidimit të pjesëve të ngritura dhe/ose të rrezikuara. Lënda e përdorur duhet të jetë një ngjitës i holluar dhe i ndryshëm nga ai i përdorur gjatë procesit të fiksimit.

Nëse suporti i pikturës është i drunjtë, i ngjitur, me krimba, termite, etj, ajo (piktura) duhet ti nënshtrohet operacioneve të dezinfektimit me gazra specifike, për të vrarë insektet, pa dëmtuar pikturën. Duhet evituar trajtimet me substanca të lëngëta.

Në rastet kur suporti i drurit, është plotësisht i dëmtuar duhet të merret në konsideratë zhvendosja e pikturës mbi një suport tjetër.

Nëse gjendja e grundit, ose të dyja së bashku, për pikturat e luajtshme (jo murale), është e dëmtuar, duhet që grundit i pikturës të shkëputet i gjithi me bisturi. Aty ku është e mundur, grundit duhet konservuar ashtu siç është, për të ruajtur origjinalitetin e pikturës. Në rastet kur grundit mungon, ai duhet zëvendësuar për arsye strukturale dhe estetike.

Kur zëvendësimi i suportit të drurit përbën domozdoshmëri, për shkak të dëmtimeve të pariparueshme, këshillohet një suport tjetër prej materiali drusor rezistent me parametra shumë të mirë stazhionimi, stabiliteti e që ti rezistojë ndryshimeve në kohë.

Në rast se suporti origjinal prej druri, është në gjendje të mirë, por ka nevojë për drejtim, përf forcime ose parketim, gjë e cila ndikon vetëm estetikisht, është më mirë të mos ndërhyhet në një dru të vjetër dhe tashmë të stabilizuar. Edhe në se ndërhyhet, kjo duhet bërë duke respektuar rregulla precize teknologjike. Nga druri duhet të merret një seksion, të hetohet botanika e tij dhe të analizohet treguesi i lagështirës. Çdo lloj shtese, duhet të bëhet me dru të stazhionuar dhe me segmente të vogla me qëllim që të përshtatet sa më mirë me suportin e vjetër tek i cili montohet. Parketimi, me çfarëdo materiali që kryhet, duhet të sigurojë lëvizjet natyrale të drurit mbi të cilin fiksohet.

Për pikturat me kornizë origjinale, korniza rekomandohet të mos hiqet, përveç rasteve kur ajo nuk mund ta kryejë më funksionin e saj për shkak të dëmtimeve të rënda që mund të ketë pësuar. Në rastin kur korniza mungon apo duhet zëvendësuar, në çdo rast duhet respektuar periudha në të cilën është realizuar vepra dhe e gjithë krijimtaria e autorit që ka realizuar veprën.

Operacioni i restaurimit në pëlhurën e pikturës, sido që të realizohet, duhet të evitohet ngjeshjet e tepërta dhe temperaturat shumë të larta për pelikulën e pikturuar. Gjatë heqjes së pikturës nga mbajtësja e vjetër prej druri apo kanavace duhet të ruhen nënshtresat dhe format origjinale të sipërfaqes së pikturuar. Nëse bordurat e pëlhurës, janë të konsumuara, ato mund të përforcohen me shirita prej pëlhure, në mënyrë të tillë që të mos kapërcejnë bordin e telajos mëm pelikulën e pikturës. Duhet të evitohen gjithnjë, në mënyrën më taksative operacionet e aplikimit (“transportimit”) të një pikturë nga telajo mbi një suport të ashpër. Telajot duhet të jenë të konceptuara në mënyrë të tillë që të sigurojnë jo vetëm tensionin e duhur, por edhe të stabilizojnë automatikisht pikturën në raste të ndryshme termoigrometrike.

Pikturat murale janë pjesë përbërëse e arkitekturës. Heqja apo zhvendosja e tyre është gjithmonë “tronditëse” për pikturën dhe për këtë arsye ajo duhet të jetë e justifikuar dhe duhet kryer vetëm në se ndërtesa apo suporti ku piktura është vendosur rrezikohet të shkatërrohet.

Nëse bëhet fjalë për tempera, dhe përgjithësisht për pjesët në tempera të afreskeve ku disa ngjyra nuk mund të rifreskohen, duhen kryer fiksime parandaluese. Ndonjëherë kur ngjyrat e pikturës murale i nënshtrohen një gjendjeje pak a shumë të avancuar të pluhurizimit, duhet një kujdes i veçantë për pastrimin, në mënyrë që të parandalohet zhvendosja e pluhurit të ngjyrës origjinale. Për fiksimin e ngjyrës, duhet të përdorim fiksues me natyrë joorganike, duke forcuar sa më pak të jetë e mundur tonet origjinale. Pluhuri duhet ekzaminuar për të parë nëse përmban formacione të dëmshme dhe cilat janë arsyet në se kjo vërtetohet. Në se gjendet shkak i formimit të këtyre formacioneve dhe solucionit i duhur për luftimin e tyre, duhet të sigurohemi se këto solucione nuk dëmtojnë pikturën dhe mund të pastrohen kollaj.

Për sa i përket mbështetëses (suportit) mbi të cilën do të rivendoset piktura, duhet që ai të ofrojë garanci stabiliteti, inerci dhe neutralitet. Duhet gjithashtu që suporti të ndërtohet në dimensionet e pikturës, pa qepje të ndërmjetme që mund të dëlnin papritur me kalimin e kohës mbi sipërfaqen e pikturës. Ngjitësi me të cilin do të fiksohet piktura mbi mbështetësen e re, duhet të jetë i tillë që të

shkrihet me lehtësi me një lëndë që nuk e dëmton pikturën.

Mozaikët, është e rekomandueshme, që të ruhen në vendin e tyre në monument. Në rastet kur paraqitet e domosdoshme heqja e tyre duhet të sigurohemi që kubat e mozaikut edhe pse nuk përbëjnë një sipërfaqe komplet të sheshtë mund të jenë të riaplikueshme në një tjetër vendosje (sipërfaqe). Përpara se të aplikohet rrjeta e armaturës së re mbështetëse, duhet të sigurohemi për gjendjen fizike të kubikëve të mozaikut dhe të kryejmë ndonjë konsolidim të mundshëm. Një kujdes i veçantë duhet të tregohet në konservimin e karakteristikave tektonike të sipërfaqes së mozaikut.

Masa që duhen marrë në konsideratë gjatë procesit të restaurimit të skulpturave

Pas përcaktimit të lëndës dhe më tej teknikës që është ndjekur në krijimin e skulpturave (mermer, gur, stuko, brumë letre, terrakotë, baltë e pjekur, baltë jo e pjekur por e pikturuar, allçi si kopje e parë etj), edhe kur nuk rezultojnë pjesë të pikturuara dhe është i nevojshëm pastrimi, përjashtohet kryerja e lavazheve të tilla që, edhe pse nuk cenojnë lëndën, mund të dëmtojnë cipën (patinën). Prandaj, në rastet e skulpturave të nxjerra gjatë gërmimeve, ose të gjetura në ujëra (dete e lumenj, etj), nëse mbi këto është formuar cipë gëlqerore, kjo duhet të pastrohet me mjete mekanike, ose me sulicione të tillë që nuk cenojnë materialin e skulpturës dhe që nuk fiksohen.

Për skulpturat në dru, dhe që janë në gjendje rreziku, përdorimi i lëndëve fiksuese duhet të jetë në varësi të ruajtjes së pamjes origjinale të lëndës drusore. Nëse druri është infektuar nga miza, insekte, etj, duhet ti nënshtrohet trajtimit me gazra të përshtatshëm. Nëse ndërhyhet për ti drejtuar, lidhur apo/dhe integruar duhet vepruar nëpërmjet rregullave teknologjike të përcaktuara saktë që respektojnë vijueshmërinë e fibrave të drurit duke përdorur në çdo rast të njëjtin lloj botanik.

Në këto objekte, edhe pse mund të mungojnë pjesët e pikturuara, duhet evituar trajtimi me sulicione që, mund të shndërrojnë pamjen e drurit. Në rastin e skulpturave të fragmentuara përdorimi i bashkuesve ose mbështetësve duhet të jetë në vartësi të zgjedhjes së një metalit të paoksidueshëm.

Për skulpturat në allçi, si kopje të para (origjinale), lëvizja nga vendi ku ruhen, lejohet vetëm në rastin kur ka një kopje të dytë.

Për objektet në bronz rekomandohet një kujdes i veçantë për ruajtjen e patinës, nëse tek to nuk vërehen gjërryerje të shkallës së lartë.

Rregulla të përgjithshme për rivendosjen në ambient të veprave të restauruara të artit

Si linjë absolute restaurimi nuk rekomandohet asnjëherë rivendosja e një vepre të restauruar në vendin e saj origjinal, nëse restaurimi është kryer i kushtëzuar nga kushtet termoigrometrike të vendit në përgjithësi ose të një pjese në veçanti, në rast se vendi ose pjesa e vendit nuk kanë pësuar ndërhyrje të tilla (përmirësime, klimatizime, etj) që garantojnë konservimin dhe mbrojtjen e veprës së artit në të ardhmen.

SHTOJCA D

RREGULLA PËR MBROJTJEN E “QENDRAVE HISTORIKE”

Me qëllim individualizimin e qendrave historike, duhen marrë në konsideratë jo vetëm qendrat “e vjetra” urbane tradicionale, por në një kuptim më të gjerë trajtohen si të tilla edhe të gjitha vendbanimet humane, ku strukturat e tyre, të përbashkëta apo të fragmentuara, edhe pse të transformuara pjesërisht nga koha, kanë përbërë në të kaluarën, ose në epokat që kanë pasuar më vonë, ngjarje me vlera të veçanta për dëshmitë historike, si edhe vlera të spikatura urbanistike dhe arkitektonike. Karakteri historik i të ashtuquajturave vendbanime i referohet vlerave që ato sjellin për dëshmitë e civilizimit të kaluar dhe dokumentimit të kulturës qytetare, pavarësisht nga vlerat e tyre artistike dhe formale apo aspekti i tyre ambiental, që i pasurojnë ato me vlera më të mëdha, jo vetëm për arkitekturën por edhe strukturën urbanistike që në vetvete mbart domethënie të konsiderueshme.

Ndërhyrjet e restaurimit në qendrat historike kanë si qëllim garantimin nëpërmjet mjeteve dhe instrumenteve të zakonshme dhe të veçanta – të vazhdimësinë në kohë të vlerave që karakterizojnë këto komplekse. Ky restaurim nuk kufizohet vetëm në operacione për konservimin e karakterit formal të arkitekturave ose ambienteve të veçanta, por shpërndahet në konservimin në esencë të karakteristikave të përbashkëta të gjithë ansamblit urbanistik dhe të të gjitha elementeve që përcaktojnë këto karakteristika. Që ansamblit urbanistik në fjalë të mund të mbrohet, zhvillohet dhe të mbijetojë në kohë e në vazhdimësinë në jetën civile dhe moderne, duhet që mbi të gjitha, qendrat

historike të jenë të organizuara në kontekstin e tyre më të gjerë urban dhe territorial, në raport me zhvillimet e ardhshme: Në fund të fundit, kjo duke koordinuar zhvillimet urbanistike në mënyrë të tillë që të sigurohet mbrojtja dhe rikuperimi i qendrës historike duke nisur fillimisht nga pjesa periferike e qytetit, përmes një programimi të përshtatshëm të ndërhyrjeve në territor.

Mund të konfigurohet kështu, përmes instrumenteve të tilla, një ansambël i ri urban, në të cilin qendrave historike iu hiqen ato funksione, të cilat pengojnë dhe nuk përshtaten me rikuperimin dhe mirëmbajtjen e këtyre qendrave, në kuptim të konservimit sa më të mirë të tyre. Ky konfigurim dhe koordinim duhet parë edhe në raport me nevojën për mbrojtjen e kontekstit të përgjithshëm territorial ambienta, mbi të gjitha kur ky i fundit ka vlera domethënëse e të veçanta, të cilat lidhen me strukturat historike të transmetuara deri në ditët e sotme.

Për sa i përket elementëve të veçantë përmes të cilëve zbatohet mbrojtja e ansamblit në të gjithë bashkësinë e tij, merren në konsideratë si elementë të shumtë të ndërtimit, ashtu edhe elementët që mbushin hapësirat e jashtme (rrugë, sheshe, etj), hapësirat e brendshme (kopshte, parqe, hapësira të lira, etj), struktura të tjera domethënëse (mure, porta, etj) dhe përveç tyre dhe elementë të tjerë natyrore që shoqërojnë gjithë këtë bashkësi si (konture natyrore, rrjedhje ujore, veçanësi gjeomorfologjike, etj). Elementët e mësipërm të ndërtimit duhen konservuar jo vetëm në aspektin e tyre formal që karakterizon shprehjen arkitektonike apo ambientale të tyre, por edhe në karakterin e tyre tipologjik, për të shprehur funksionet që me kalimin e kohës tregojnë përdorimin e vetë këtyre elementëve.

Çdo ndërhyrje restaurimi në vlerat urbanistike, arkitektonike, ambientale, tipologjike, ndërtuese, i paraprin një operacion i kujdesshëm i leximit historiko-kritik, meqenëse në të gjithë kompleksin, përcaktuar si qendër historike, duhet operuar sipas kritereve homogjene, për individualizimin e niveleve të ndryshme të ndërhyrjes në nivel urbanistik dhe nivel ndërtimi, duke e kualifikuar ndërhyrjen si “përmirësim konservues” të nevojshëm. Me “përmirësim konservues” do të kuptohet para së gjithash mirëmbajtja e strukturave ndërtimore në përgjithësi, si dhe ruajtja e karakteristikave të përgjithshme ambientale, gjë e cila sjell ruajtjen integrale të ansambleve monumentale dhe ambientale më domethënëse dhe përshtatjen e elementëve të tjerë ose organizmave (veprave) të veçanta të ndërtimit me nevojat e jetës moderne, duke konsideruar të jashtëzakonshme zëvendësimet, qoftë edhe të pjesshme, të vetë elementëve dhe vetëm atëherë kur ato (elementet) përshtaten dhe adoptohen me karakterin e përgjithshëm të qendrës historike.

Ndërhyrjet kryesore në nivel urbanistik janë:

a) Ristrukturimi urbanistik

Është e kuptueshme që të verifikohet dhe më pas të korrigjohet aty ku nuk ka logjikë, në raport me strukturën territoriale ose urbane me të cilën ai formon njësinë si të tërë. Me rëndësi të veçantë është analiza e rolit territorial dhe funksional që qendra historike ka kryer në të shkuarën dhe në të tashmen. Një kujdes i veçantë në këtë kuptim i jepet analizës dhe ristrukturimit (raportet ekzistuese mes qendrës historike dhe zhvillimeve urbanistike e ndërtimeve bashkëkohore, mbi të gjitha nga këndvështrimi funksional sidomos në përputhje me funksionet administrativo-sociale). Ristrukturimi urbanistik duhet të ketë qëllim lirin e qendrave historike nga ato destinacione funksionale, teknologjike dhe nga të gjitha funksionet e tjera, që provokojnë një efekt kaotik dhe degradues tek ato.

b) Riorganizimi në vazhdimësi

Kjo i referohet analizës dhe rishikimit të vazhdueshëm të lidhjeve të ndryshme dhe fluksit të trafikut që përfshijnë strukturën me qëllim reduktimin e patologjive të tilla dhe ridrejtimin e përdorimit të qendrave historike në përputhje me funksionet e dikurshme. Por, duhet konsideruar këtu, mundësia e futjes dhe përdorimit të pajisjeve dhe atyre shërbimeve publike të lidhura ngushtë, me nevoja të domosdoshme të jetës së përditshme të qendrës historike.

c) Rishikim i harmonizimit urban

Kjo përfshin rrugët, sheshet dhe të gjitha hapësirat e lira të jashtme (kopshte, hapësira të lira, parqe, etj), me qëllim krijimin e një lidhje homogjene mes ndërtesave dhe hapësirave të jashtme.

Tipat kryesorë të ndërhyrjeve në nivel ndërtues janë:

1. Përmirësimi statik dhe pamor i ndërtesave, duke ruajtur strukturën dhe përdorimin e ekuilibruar të tyre.

Kjo ndërhyrje kryhet sipas teknikave, modaliteteve dhe udhëzimeve që kryhen edhe restaurimet arkitektonike. Në këtë lloj restaurimi ka rëndësi të madhe respektimi i cilësive tipologjike,

konstruktive dhe funksionale të ansamblit/veprës, duke evituar ato transformime që tjetërsojnë karakteret.

2. Rinovimi i brendshëm funksional i ndërtesave.

Edhe në këtë tip ndërhyrjeje ka rëndësi respektimi i ekuilibrit dhe cilësisë tipologjike dhe konstruktive të ndërtesave, duke ndaluar ato ndërhyrje që tjetërsojnë dhe deformojnë karakteret.

Instrumentet operuese:

- plane të përgjithshme rregulluese, që rregullojnë raportet mes qendrës historiko-territoriale dhe qendrës historike e qytetit si një i tërë;

- plane të hollësishme që lidhen me ristrukturimin e qendrës historike në elementët e saj më domethënës;

- plane ekzekutive të veçanta, të shtrirë në zona të izoluara ose në një bashkësi elementësh të grupuar në mënyrë organike.

SHTOJCA E

RREGULLA PËR KONSERVIMIN DHE RESTAURIMIN E LIBRIT

Përpara se të fillohet me operacione të restaurimit në këtë fushë, duhet marrë në konsideratë vepra në kompleksitetin dhe larminë e saj historike, artistike, materiale dhe funksionale.

Në rastet kur objekte të trashëgimisë kulturore janë librat, duhet marrë në konsideratë përbërja e tyre materiale si letër, pergamenë, papirus ose ndonjë material tjetër mbi të cilin shkruhet si, dru, metal, karton, lëkurë, spango, pëlhurë, etj.

Njohja e origjinës së çdo materiali është e domosdoshme për të proceduar me korrektësi operacionin e restaurimit, ashtu siç është i domosdoshëm edhe studimi i materialeve “të reja” që do të përdoren në librat që do të restaurohen.

Ndërhyrjet duhet të kushtëzohen nga hetimet që kryhen nga ekspertët duke filluar që nga bibliotekari (historia e librit, e dekoracionit, rëndësia e veprës, etj), tek biologu, teknologu, fizikani dhe restauratori.

Në bibliotekat duhen kryer studime mbi gjendjen e konservimit të fondeve të librave, duke i rilevuar sistematikisht për vlerat termogrometrike ambientale dhe për tu siguruar se ruajnë limitet e kushteve ambientale. (Temperatura 16 -20 gradë , Lagështia 40-65) .

Kur lind nevoja operohet si me përmirësimin e kushteve klimatike të ambienteve ashtu edhe me ndërhyrjet për konservimin dhe restaurimin e librave të veçantë. Në këtë operacion parashikohen mjete alternative (mikrofilma, mikrofisha, videodisqe) me qëllim ruajtjen edhe në mënyra të tjera të veprës. Operacionet e restaurimit duhet të paraprihen nga dezinfektimi ose dezinfektimet e volumeve të veprave kur këto paraqesin tjetërsime me origjinë biologjike.

Në skedën e restaurimit duhet të regjistrohen veçanësitë e çdo libri dhe duhen përshkruar në mënyrë të detajuar dëmtimet që paraqiten, si dhe ndërhyrjet e mëparshme. Duhet përshkruar gjithashtu edhe operacionet që do të kryhen për të arritur rezultatet e pritshme, me qëllim perfeksionimin e metodave të ndjekura më parë.

Në rast të një ndërhyrje restauruese në vepër duhet zgjedhur mes: ndërhyrjes së plotë ose të pjesshme. Rasti i ndërhyrjes së pjesshme aplikohet për restaurimin e librave që nuk paraqesin probleme në lidhje (nuk janë të shqepur), atëherë kur veprat janë me interes të veçantë për strukturën e tyre, lashtësinë, vlerën artistike, si edhe në rastet kur vlerësohet se nuk mund të operohet në mënyrë radikale.

Ndërhyrja në këto raste reduktohet në minimum dhe libri nuk pëson tjetërsime për shkak të çmontimit të plotë, duke mbajtur të paprekshme karakteristikat origjinale të strukturimit.

Në rastet kur është e nevojshme shqepja e librit, duhet ndërhyrë me kujdes të veçantë për të evituar humbjen e ndonjë dëshmie (flete).

Përpara se të shqepet një libër, duhen kontrolluar numrat për të evituar gabimet gjatë rikompozimit të fashikujve. Çdo lloj anomalie shënohet nga bibliotekari përgjegjës. Nuk procedohet gjithnjë me të njëjtin kriter për çdo libër që restaurohet, sepse librat mund të kenë karakteristika e veçanti që kërkojnë edhe ndërhyrje të llojeve të ndryshme.

Rregulli kryesor në restaurim është të evitohen të gjitha operacionet që mund të tjetërsojnë pamjen dhe vlerën e përgjithshme të veprës (librit). Për këtë arsye, duhet të kryhet konservimi i çdo elementi të veçantë. Libri duke qenë një objekt që preket, hapet, manipulohet, duhet të jetë funksional

në përdorimin e tij. Kështu që në disa raste lidhja origjinale mund të mos imitohet, për shkak të mosprakticitetit në përdorim të librit.

Për fletët parashikohet të përcaktohet përqindja e tretshmërisë së bojës dhe ngjyrave përpara se të procedohet me çfarëdo lloj operacioni “në lagështirë” (larje, përdorim ngjitesish, fiksuesish, etj). Të tilla operacione duhen kryer vetëm nëse është e domosdoshme dhe duhen ndjekur nga afër. Këshillohen të gjitha masat parandaluese, të cilat ndihmojnë që në fazën e lavazhit të mos humbë asnjë fragment. Sidomos të këshillueshme janë përdorimi i telajos ose retinos.

Pas lavazhit vazhdohet me ngjitjen e fletëve. Nëse fletët kanë nevojë për një shtresë të pjesshme apo të plotë, parashikohet që kjo të bëhet me një pëlhurë letre japoneze transparente por rezistente, me një penel shumë të butë dhe me një ngjitës riversibël.

Një moment i rëndësishëm është presimi ose ngjeshja e fletëve, e nevojshme për ti dhënë pamjen origjinale sipërfaqes së fletës. Në çdo rast nuk duhet kryer ngjeshje e fortë dhe kjo arrihet duke përdorur pllaka mermeri. Kur kjo ngjeshje nuk është e mjaftueshme, duhet përdorur “presimi me goditje” por gjithnjë duke kontrolluar forcën. Gjatë këtij proces duhen ruajtur të gjitha relievet ose zgavrat që gjenden nëpër fleta. Nuk restaurohen, vizatimet ose të tjera shënime, sepse konsiderohen pjesë e historisë së librit.

Është për t'u konsideruar ruajtja e librave në kuti, ose mjete të tilla të ngjashme, kur shihet e nevojshme. Kjo për një konservim sa më të mirë të librit.

Për pergamenën principet e restaurimit janë të njëjta me ato të letrave, vetëm se për lavazhet, të cilat përdoren vetëm në raste shumë të domosdoshme, përdoret një përzierje alkooli etilik me ujë. Ngjeshja, e cila duhet të jetë vetëm “shtendosje”, kryhet me pllakëza dhe me tirante të vegjël.

Në gjithë këto operacione libri konsiderohet si një vepër arti në kuptimin më të gjerë të fjalës, si vlerë kulturore e ndërthurur me tekst, si vlerë materiale, si vlerë artistike. Për këtë arsye, çdo rast duhet trajtuar si një rast më vete.

Për sa i përket konservimit të librit modern duhen marrë parasysh disa sugjerime. Kriteret bazë janë ato të konservimit të librave antikë. Librat e prodhuar në shekullin XIX e më pas janë me një cilësi më të dobët se ato të periudhave paraardhëse. Lënda e parë antike ishte më e pastër duke paraqitur shpesh një mbrojtje natyrale ndaj aciditetit për shkak të pranisë së substancave alkaline në brumin e letrës. Si rrjedhojë e lëndëve me përbërje acide që përdoren, letra rezulton më e lehtë por më e vështirë për tu ngjitur. Si rrjedhojë e përdorimit në vitet '800 të brumit prej druri me përmbajtje lignine, rezulton një rënie e ndjeshme e cilësisë së letrës, e cila për këtë arsye rezulton e dobët, e ashpër dhe shumë e prekshme nga nxirja.

Për të gjitha këto arsye që thamë, udhëzohet që në çdo rast, përpara restaurimit të një libri, të kryen kërkime dhe studime të përshtatshme për llojin dhe përbërjen e letrës së përdorur.

Rekomandimi i fundit është për bibliotekarët që duhet të vlerësojnë gjithnjë me kujdes urgjencën dhe nevojën e restaurimit të një libri, duke e konsideruar atë (restaurimin) si masë ekstreme dhe duke e evituar atë, sa më shumë që të jetë e mundur nëpërmjet masave parandaluese që shmangin degradimin e librit.

SHTOJCA F

RREGULLA PËR KONSERVIMIN DHE RESTAURIMIN E MATERIALEVE TË ARKIVIT.

Restaurimi i dokumenteve të arkivit duhet të kryhet vetëm në rastet kur është dëmtuar rëndë struktura fizike e dokumenteve arkivore gjë që rrezikon vërtetësinë e dëshmive historike. Restaurimi fillon gjithnjë vetëm pasi të jenë verifikuar shkaqet e degradimit të dokumenteve.. Për shkak të rëndësisë së veçantë dhe vlerave historike, politike dhe juridike të dokumenteve arkivore të ruajtura nga subjekte shtetërore apo private, çdo operacion konservimi ose restaurimi duhet të kryhet pasi të jetë dhënë më parë garanci mbi integritetin e informacioneve që përmbajnë dokumentet. Për këtë arsye, çdo ndërhyrje restaurimi në dokumentet arkivore duhet të motivohet me shkrim nga drejtuesit e arkivave, sipas përgjegjësisë përkatëse institucionale.

Kërkesa për restaurim duhet të përmbajë një përshkrim analitik të degradimit të dokumentit së bashku me shkaqet, i shoqëruar në çdo rast me dokumentacion fotografik. Kërkesat për restaurime me rëndësi të veçantë, me specifika karakteristike, të lidhjeve, formateve etj, duhen aprovuar më parë nga Drejtoria e Përgjithshme e Arkivave të Shtetit.

Ndërhyrja për restaurim, operacionet që do ndërmerren, metodologjitë që do ndiqen, pajisjet,

solucionet dhe materialet që do përdoren, duhet të parashikohen dhe përshkruhen në detaje në kartelën përkatëse. Restaurimi duhet të ruajë origjinalitetin e dokumentit në raport me formën, strukturën, dhe çdo element tjetër të origjinalit.

Ndërhyrja restaurimit duhet të jetë reversibël. Bashkimi i pjesëve që mungojnë duhet kryer me sy të lirë.

Janë të lejuara ndërhyrjet, vetëm kur janë shumë të domosdoshme, dhe vetëm kur janë të motivuara nga nevojat e një konservimi të mëvonshëm.

Duhet hequr të gjithë elementet e shtuara, që në rrjedhën e kohës, kanë tjetërsuar në mënyrë abuzive origjinalitetin e dokumentit. Lejohet përdorimi i pajisjeve që lejojnë restaurimin mekanik të dokumenteve prej letre, gjithnjë vetëm pas vlerësimit të kujdesshëm të gjendjes së konservimit dhe stabilitetit të ndërmjetësve grafikë.

Restaurimi në të gjitha fazat e operimit, duhet të dokumentohet dhe përshkruhet në mënyrë të detajuar, për sa i përket metodave të ndjekura, pajisjeve dhe materialeve të përdorura.

Ndërhyrjet e restaurimit duhen udhëhequr nga personel i kualifikuar pranë laboratorëve përkatës. Produktet dhe materialet që përdoren (ngjitës, fiksues, solucione, letra, lëkurë, etj) duhet ti përshtaten kushteve fizike për rezistencë, stabilitet, jetëgjatësi etj.

Drejtorja e Përgjithshme e Arkivave të Shtetit ushtron kompetenca mbikëqyrjeje në vendet ku kryhen këto restaurime për të verifikuar përshtatshmërinë dhe konformitetin e ndërhyrjes me normat teknike.

Si rrjedhim, pas restaurimit, kushtet e konservimit, të udhëzuara nga Drejtoria e Përgjithshme e Arkivave të Shtetit, duhen respektuar në mënyrë skrupuloze duke kryer kontrolle të përsëritura në ambientin në të cilat janë sistemuar dokumentet dhe në vetë dokumentet.